

Et værdifuldt monument

Af Karin Kryger

Mag. art., sekretær i Foreningen for Kirkegårdskultur

Da jeg for mange år siden arbejdede med bogen *Allegori og Borgerdyd*, fandt jeg en givtig kilde til at identificere kunstnere til en række gravmæler fra nyklassicismen. Det drejede sig om skifter og eksekutorboer, der for Københavns vedkommende ligger under arkivgruppen *Hof- og Stadretten* på Landsarkivet for Sjælland. Ja – hine steder var der endog tegninger udført af gravmælets ophavsmand. Men skifterne og eksekutorboerne indeholdt mange andre oplysninger, og det kunne være vanskeligt at løsrive sig fra læsningen af dokumenter, som egentlig ikke kom mine undersøgelser ved. Ved hjælp af dokumenterne i et eksekutorbo var det muligt at identificere såvel arkitekt som billedhugger til et af de mere markante monumenter på Assistens Kirkegård i København (fig. 1), men boet giver også et livligt billede af de mange for-

Fig. 1. Johannes Wasserfalls gravmæle på Assistens Kirkegård. Foto: Karin Kryger 2007.

Fig. 2a-c. Indskriftene på Johannes Wasserfalls gravmæle.
Foto: Karin Kryger 2007.

hold, der øger omkostninger ved en begravelse og oprettelsen af et monument.

Den 18. juni 1806 udåndede Johannes Wasserfall, der betegnes som "studiosus" altså student, på Frederiks Hospital 32 år gammel af "Værkefeber". Ud fra forskellige oplysninger i boet ser det ud til, at han har studeret medicin. Han var blevet indlagt på hospitalet i slutningen af april fra sit logi, nogle værelser han havde lejet hos købmand Hey i Købmagergade. I Frederiks Hospitals kirkebog står, at han boede i Store Kongens Gade 27. Dvs. han boede i Sankt Annæ Kvarter matrikel nr. 27 efter 1756 matrikuleringen. Ejendommen er for længst nedrevet, men lå tæt ved hjørnet til Gothersgade. Da man i datiden havde en panisk frygt for at blive levende begravet, havde Wasserfall bestemt, at han vil ligge i den seng, han er død i 24 timer, derefter vil han ligge natten over i en opvarmet stue på halm. Alle pulsårer skal over-skæres inden begravelsen. For at de smerter, han havde lidt, ikke skal være forgæves, vil Wasserfall obduceres af en læge inden begravelsen, helst på Frederiks Hospital. Wasserfall stiller faktisk sit legeme til rådighed for videnskaben.

Den 25. juni 1806 trådte eksekutorerne etatsråd Christian Knudsen og borgmester Jens Bang samt arvingen, amtmand Stemann fra Sorø sammen. Wasserfall skrev testamente den 26. februar 1806. Wasserfald havde bestemt, at hans testamente først måtte åbnes tre dage efter, at én af eksekutorerne havde konstateret, han var død.

Vedrørende Wasserfalls begravelse var der følgende bestemmelse i testamentet: "Vil begravnes paa Assistenskirkegaarden og om muligt ei langt fra Madame Bournonville f. Jensen. Mit Gravsted skal tilskødes mit Boe paa den længst mulige Tid, som jeg tror er 100 Aar. Et passende Monument af bedste Marmor skal sættes over min Grav, og desuden indhegnes med Jernstakit. Paa den oprejste Marmorsteen skal læses Inveni Portum. J. Wasserfall. Nat. d. XXX. Aug. 1774. Denat. Utidig Sparsomhed skal ei hvile ved dette Grav Mindes Bekostning og danske Kunstnere ogsaa vælges for at faa det gjort godt nok. Det skal være anstændigt om ei et Mesterstykke" (fig. 2).

Desværre er fru Bournonvilles grav på Assistens Kirkegård ikke identificeret, men da hun er død i 1797, må hun være begravet på afdeling A. Da Wasserfall ligger på afdeling D nr. 506-07, og afdelingen først blev anlagt ved kirkegårdsudvidelsen 1805, kan han ikke ganske have fået sit ønske opfyldt på det punkt (fig. 3). Det vides ikke, om fru Bournonville kendte sin beundrer eller var vidende om hans tilbedelse.

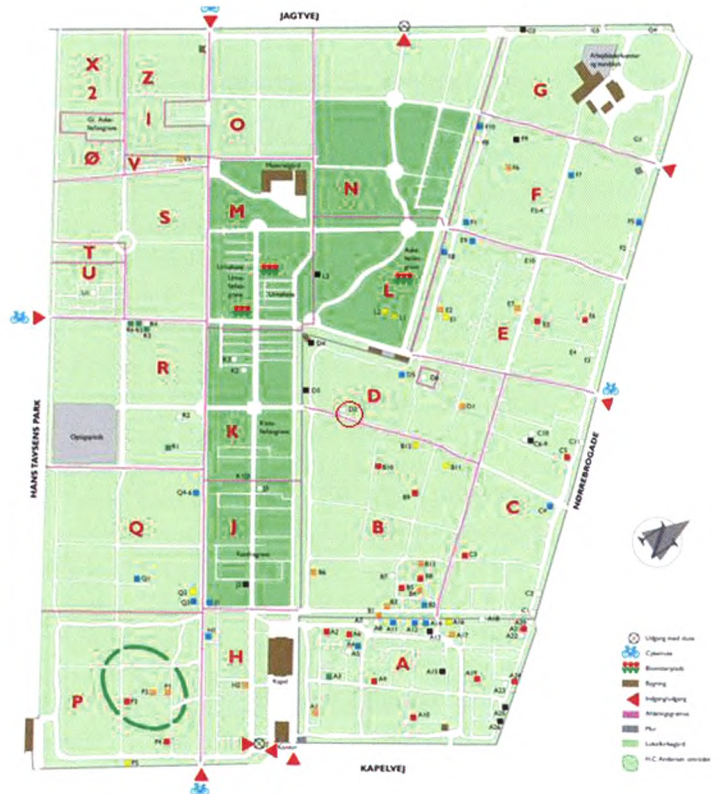
Udgifterne til begravelsen

Udgifterne til begravelsen var ifølge eksekutorboet:

"For Kgl. Bevilling med Ansøgning derom	13 Rdl.	4. Mark.	11 Sk.
Samme paategning paa Politikammeret	1		
Til Hospitalets Betjente efter Reglementet	10		
Hospitalets Bud for Værelsens Overladelse	10		
Skolen	10	3	
For Graven	1	2	
Stempler	1		
Bedste Liigvogn med 4re Heste for Til Ligvognens Kusk og Biløber	21		
For bedste Liigklæde	4		
2de Skammel ditto à 2R	4		
For samme at bringe og hente	1		
2de Varskabs Stave [?]	3		
Til Regensen for 10 Liigbærere à 4	40		
Douceur til samme efter Gunstig Tilladelse	24		
Hr. Pastor Büchler	20		
Hr. Pastor Winther	25		
Cantor og Graveren ved Reformert Kirke	8		
Assistance Graveren	6		
Graver Karlen	1		
2de Politibetjente à 5	10		
Invitations Vogn med 2de Tjenere	6		
13 Herskabs Vogne Begravelses Dagen à 5 R	65		
30 Tjenere ved samme it: Ligvognen à 5 R	150		
3 Vogne til Ligbærere à 8 M.	4		
1 Ditto til Haarskjærer Øyen	1	1	
Salarium til 2de Bedemænd efter eget Behag	40		
Summa	475 Rdl.	4 Mark.	11 Sk."

Som det fremgår, har der ikke været tale om nogen lille begravelse. "Skolen", som ikke præciseres, har antagelig leveret drengesangere til begravelsen. Hele to præster har medvirket, og der er blevet hyret ligbærere blandt Regensens alumner, som havde ligbærerjobbet som særligt privi-

Fig. 3. Kort over Assistens Kirkegård. Johannes Wasserfalls gravmæle er markeret med en rød cirkel på afdeling D. Københavns Kommune.

legium. Hermed var alle udgifterne vedrørende begravelsen ikke opregnet. Der var også andre udgifter i forbindelse med begravelsen.

Dagen efter Wasserfalls død var der behov for et vokslagen, der naturligvis var "ekstra" fint. Den 25. juni kvitterer Johann Jørgen Lütken for betaling for to ligkister til en sum af 56 rdl. Den 27. juni får Hofkandestøber A. Olesen 6 rdl. for forfærdigelsen af et "Zirat til Sal. afdøde Hr. Wasserfals Lig Kiste, bestaaende udj et moderne rullende Blad, ziiret med Frynser og udstukken Inskription ...".

Endelig var der traktementet ved begravelsen. Her leverede kaptajn Just Michael Aagaard

"Til Sal. Vasserfalds Ligbegiengelse leveret	
Sukkerlade og Confectyrer	5
2 Fa. bedste Madeira og 2 Fa. gl. Malaga à 1	4
	<hr style="width: 100px; margin-left: auto; margin-right: 0;"/>
	9"

Begravelsesomkostninger minus køb af gravsted løb således op i 546 rdl. 4 mark og 8 skilling. 1 rigsdaler svarer til en købekraft til ca. 30-40. kr. i vore dages penge, så begravelsen

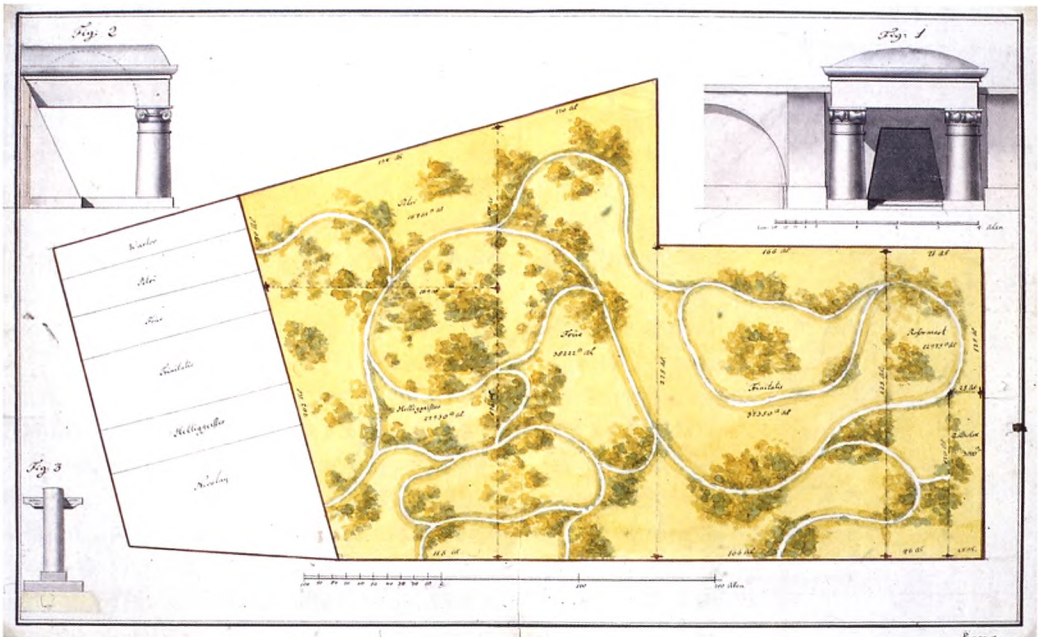
har kostet ca. 16.380 kr.- 21.840 kr. Hvor vanskeligt det imidlertid er at lave direkte prissammenligninger, kan man se af udgifterne til traktementet, hvori indgik 2 fade madeira og 2 fade malaga. Det skulle i vore dages penge blot skulle være omkring 360 kr., og det vil næppe være muligt at indkøbe madeira og malaga i de nævnte mængder til den pris nu om dage.

Udgifter til gravsted og monument

Boet købte et gravsted på Assistens Kirkegård afdeling D, den reformerte afdeling. Samtidig købte man, som normalt var, tilladelse til at rejse et monument. Omkostningerne til køb af gravsted og tilladelse til at rejse et monument beløb sig til 80 Rdl.

Den 16. marts 1807 skrev eksekutorerne kontrakt med Nicolai Dajon om et gravmæle. Den ene af eksekutorerne, som tilsyneladende havde været personlig ven med Johannes Wasserfall, læge og borgmester i København, Jens Bang, tegnede monumentet. Jens Bang var en dygtig læge, men havde antagelig drevet det vidt, hvis han havde ført sin første ambition om at blive arkitekt ud i livet. Han gik i sin ungdom på Kunstakademiet og vandt den store guldmedalje i 1765. Guldmedaljen burde have givet ham et rejsestipendium, men på grund af, at der blev stillet sparekrav til kongerigets finanser, fik han ikke det rejsestipendium, han ellers var berettiget

Fig. 4. Jens Bangs forslag fra 1805 til en udvidelse af Assistens Kirkegård. Københavns Stadsarkiv.

til. Han opgav dog ikke arkitekturen, og under planlægningen af udvidelsen af Assistens Kirkegård i 1805 bidrog han med såvel sin arkitekturfaglige som lægefaglige viden til kirkegårdens udformning. Han udførte tegningen til den nye graverbolig ved Nørrebro Runddel og leverede også forslag til en udvidelse af kirkegården. Ifølge dette forslag skulle der være nogle ensartede mausoleer langs kirkegårdens mur (fig. 4).

Nicolai Dajon var, som Wasserfall havde ønsket det i sit testamente, en dansk kunstner. Han er mest kendt for sine figurer *Tapperhed* og *Borgerdyd* til Frihedsstøtten, men leverede også flere gravmæler til Assistens Kirkegård f.eks. Sophie Wilhelmine Bornemanns, portrættet til Søren Gyldendals gravmæle og relieffet til den gandilske gravmæle.

Dajons overslag lød som følger:

”Overslag !

Over Sal. Wasserfals Monument, saaledes som følge:

16 Al. Trappetrin af Steen.	40Rdl.
Reposen med Steen og Arbejdsløn	80
15 Al. Sokkel Steen med Steen og Arbejdsløn à 3 Rdl.	45
Hele Stk. med Steen og Arbejdsløn	60
!0 Al. Architrave á 4 R	40
Gesims og Frundespisse ¹ med Steen og Arbejdsløn	100
2de Coloner med Capitel af den bedste Norske Marmor à 2 Al.	
6 Tom 18 Tom i Diameter med Steen og Arbejdsløn	260
Urnen af Sandsten er	16
Golvet af smukke Fliser hvor Urnen staar	12
For Opsætning og Transport	
Klammer Kridt og Blyet	100
	75ε
herpaa afgaar	5ε
Summa	700 Rdl.”

Afslaget på 53 rdl. er der ingen forklaring på i boregiskabet.

Nu kan man spørge sig selv, hvorfor der kun omtaes to søjler i overslaget, når monumentet rent faktisk har tre. En forklaring kan være, at man oprindeligt har villet have et gravsted langs muren, og så senere har valgt et gravsted, der krævede et fritstående monument.

Fig. 5. Nicolai Dajons gravmæle over familien Gandil.
Foto: Karin Kryger 2007.

Ved et møde i eksekutorboet i januar 1808 fremgår det, at monumentet er blevet dyrere end forventet. Det gives to forklaringer på dette. Den ene er, at eksekutorerne ønskede monumentet ændret undervejs, og det er nok her, at monumentets tredje søjle er kommet ind i billedet. En anden forklaring er mere alvorlig. Monumentet blev under opførelsen skadet ved englændernes overfald på København i september 1807. Englænderne havde stillinger langs Jagtvejen, hvorfra de beskød København, og det medførte også skader på Assistens Kirkegård. Desuden blev der begået noget hærværk på kirkegården. En engelsk officer har beskrevet, hvorledes han og hans kammerater en mørk og regnfuld nat brød ind i det gandilske familiemausoleum for at søge ly for regnen. Det gandilske familiemausoleum lå i umiddelbar nærhed af Wasserfalls (fig. 5). På grund af ændringerne og skaderne på monumentet fik Dajon 30 rdl. mere, så han fik i alt 730 rdl. for monumentet.

Foruden udgifterne til monumentet ligger der også en regning fra graver Schultz af 24. juni 1807 på 6. rdl. og 48 sk. for at grave Wasserfalls lig op og flytte det til lighuset, noget der åbenbart var nødvendigt under Dajons arbejder med monumentet og murerens arbejde med gravkammeret. Murerarbejdet beløb sig til 190 rdl. Desuden foreligger der en regning

Fig. 6. Johannes Wasserfalls gravmæle på Assistens Kirkegård. Efter Johannes Werner, 1912.

fra gørtler Rudolphi på 38. rdl. og 3 skilling for de 77 messingbogstaver, der blev lavet til gravmælet. Endelig forfærdigede en H. Friis 24 runde jernstænger for 19. rdl. 4 mark og 8 skilling.

Gravsted	80 Rdl		
Monument	730 Rdl.		
Murerarbejde	190 Rdl		
Ligflytning	6 Rdl		48 Sk.
Bogstaver	38 Rdl		3 Sk.
Jernstænger	19 Rdl.	4 M	8 Sk.
I alt	1063 Rdl.	6 M.	11 Sk

Det svarer omregnet med de tidligere nævnte forbehold til ca. 32-42.000 i nutidige kroner.

Johannes Wasserfalls monument hører i dag til en af Assisstens Kirkegårds store seværdigheder. Foruden de tekniske og kunstneriske kvaliteter er det også en fornem repræsentant for den strenge og imponante klassicisme, der blev fremherskende omkring år 1800. I Frankrig ville man betegne såvel gravmæle som Jens Bangs graverbolig for "revolutionsarkitektur". Uagtet vi ikke havde en voldelig revolution, skete der mange ændringer med samfundet i disse år. Et stadig mere selvbevidst borgerskab rejste nok monumenter for Kongen og kronprinsen, men sandelig også for sig selv. Monumentet er rejst for en yngre mand af borgerskabet, men er, med de kvaliteter det besidder, også et monument for ophavsmændene. Et værdifuldt monument – en værdifuld kilde til en svunden tid (fig. 6).

Utrykte kilder

Landsarkivet for Sjælland, *Landslover- samt Hof- og Stadsretten*, Københavns Skiftekommission: Eksekutorboer (1790-1919) 101: 9, 5-9, eksekutorboet efter Johannes Wasserfall.
Reformert Kirkes Kirkebøger *Arkiv-on-line*
<http://www.sa.dk/ao/Kirkeboeger/default.aspx>

Litteratur:

Karin Kryger, *Allegori og Borgerdyd, Studier i det nyklassicistiske gravmæle i Danmark ca. 1760-1820*, Herning 1987.
Jakob Serup, "Æreløst som togtet til København. Belejringen og Bombardementet", *København 1807. Belejring og Bombardement*, (red. Peter Henningsen), Kbh. 2007.
Johannes Werner, *Gravminder*, Kbh. 1912.

Noter

1 dvs. Frontespids.